

ლადო სირდაძე

საქართველოს პარლამენტის იურიდიულ საკითხთა კომიტეტის მთავარი სპეციალისტი

I. შესავალი

ვალდებულების შესრულების შეუძლებლობა წარმოადგენს ქართული სამოქალაქო სამართლის ერთ-ერთ ყველაზე ნაკლებად დამუშავებულ და არასწორად აღქმულ პრობლემას. პირველ რიგში, ამის განმაპირობებელია ის გარემოება, რომ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის შემქმნელ კომისიას ვალდებულებით სამართალში გამოიჩინა ან გაურკვეველი მიზეზების გამო გამოტოვა შესაბამისი დანაწესი, მიუხედავად იმისა, რომ შეუძლებლობის მომწესრიგებელი ეს ნორმა გერმანიის სამოქალაქო კოდექსში იმ მომენტისათვის წარმოადგენდა სამართლის ფიგურას, რომლის გარშემოც იყო კონსტრუირებული მთლიანი ვალდებულების დარღვევის სამართალი და ვალდებულებითი სამართლის 2002 წლის რეფორმის შემდეგაც ვალდებულების დარღვევის სამართლის ცენტრალურ ინსტიტუტად რჩება.

მოცემული სამართლებრივი ფიგურის ვერგაგების ან არასწორად გაგების შემთხვევაში კი წარმოიშობა იმის საფრთხე, რომ ვალდებულების დარღვევის სამართლის მთლიანი სისტემატიკა თავდაყირა დადგეს, რის მაგალითსაც წარმოადგენს, პირველ რიგში, ის გარემოება, რომ საქართველოში გაუგებარია, თუ როგორ აისახება შეუძლებლობა თავდაპირველ ვალდებულებაზე და გარდა იმისა, მოცემული საკითხისთვის მიძღვნილ (საკმაოდ მწირ) თეორიულ ნაშრომებში ხშირია შემთხვევები შესრულების შეუძლებლობისა და ფორს მაჟორის გვერდიგვერდ ხსენების ან საერთოდაც გაიგივებისა, რაც ასევე სრულებით გაუმართლებელია. სამართლო პრაქტიკა კი ცალსახა წარმოდგენის გარეშე, თუ რას იწვევს შეუძლებლობა, საკმაოდ რთულ მდგომარეობაშია, რის მაგალითსაც წარმოადგენს ქვემოთ მოყვანილი გადაწყვეტილება, თუმცა ამ შედეგში მთავარი დამნაშავე არის სამართლის მეცნიერება, რომელმაც ვერ მოახერხა თითქმის ორი ათწლეულის განმავლობაში ცალსახად გამოეკვეთა შესრულების შეუძლებლობის სამართლებრივი ფიგურის კონსტრუირება.

ვალდებულების შესრულების შეუძლებლობის პრობლემა იურისტთათვის ცნობილია უკვე იმ დროიდან, როდესაც სახელშეკრულებო სამართალმა ელემენტარული ფორმისა და კონტრუების შექმნა დაიწყო. უკვე რომაელებმა შეიმუშავეს მაქსიმა ამ შემთხვევების გადაწყვეტისთვის — *impossibilium*

*nulla obligatio est.*¹ მართალია, რომის სამართლიდან მომავალი ეს პრინციპი ამა თუ იმ ფორმით დღემდე ძალაშია ყველა ევროპულ მართლწესრიგში, თუმცა მისი დოგმატური გაფორმება და სისტემური ადგილი ვალდებულების დარღვევის სამართალში ამ მართლწესრიგებს მნიშვნელოვნად განასხვავებს ერთმანეთისაგან. კონტინენტური ევროპის მართლწესრიგებში შესაძლებელია ორი ძირითადი მოდელის გამოყოფა, რომლებიც შეიძლება, საინტერესო იყოს ქართული სამართლისათვის. ეს არის გერმანული მართლწესრიგის გადაწყვეტა და *force majeure* ფრანგულ სამართალში.

II. შესრულების შეუძლებლობა გერმანულ სამართალში

გერმანიის სამოქალაქო კოდექსის (გსკ) 275-ე პარაგრაფში მოწესრიგებული შესრულების შეუძლებლობა არის მოვლენა, რომელიც აფერხებს ვალდებულების შესრულებას ხანგრძლივი დროის განმავლობაში ან საერთოდ გამორიცხავს მას. გერმანული სამართლის ოჯახის მართლწესრიგებში შეუძლებლობა ვალდებულების ერთ-ერთი რიგითი დარღვევაა, ისეთივე, როგორცაა, მაგალითად, ნაკლოვანი შესრულება ან რომელიმე სხვა, იმ განსხვავებით, რომ ის აქარწყლებს შესრულების ვალდებულებას. თუმცა გერმანიაში, შეუძლებლობა ყოველთვის არ იყო ვალდებულების ერთ-ერთ რიგით დარღვევად აღიარებული და იგი სხვა მართლწესრიგებში დღესაც არაა ასეთად მიჩნეული. რომაული სამართლის ტრადიციასთან უფრო ახლოს მდგარი – რომანისტული ქვეყნების, მათ შორის, ფრანგული, მოდელი, განსხვავებით გერმანულიაგან, შეუძლებლობას განიხილავს, როგორც ვალდებულების შესრულების საზღვარს, რომლის იქითაც აღარ შეიძლება შესრულების მოთხოვნა და ამ შესრულებლობისათვის მოვალეს არ ეკისრება არავითარი (არც მეორადი) პასუხისმგებლობა. ამის საპირისპიროდ, გერმანიაში შეუძლებლობისას ქარწყლდება პირველადი ვალდებულება გსკ-ის 275-ე პარაგრაფის შესაბამისად და წარმოიშობა მეორადი მოთხოვნები — მოვალე კრედიტორს უნაზღაურებს ზიანს, თუ მიუძღვის ბრალი შეუძლებლობის დადგომაში. გერმანული დოქტრინა ერთმანეთისაგან ასხვავებს შეუძლებლობის სხვადასხვა ფორმებს, როგორებიცაა თავდაპირველი შეუძლებლობა, შემდგომი შეუძლებლობა,

1 D. 50.17.185.

სუბიექტური, ობიექტური, ნაწილობრივი, სრული და ა. შ.

III. force majeure ფრანგულ სამართალში

ფრანგული მოდელი გამოირჩევა იმით, რომ მოვალეს წარმოეშობა შესრულების თითქმის საგარანტიო პასუხისმგებლობა. მას მხოლოდ ფორს მაჟორის შემთხვევაში (force majeure) აქვს უფლება, უარი თქვას ვალდებულების შესრულებაზე. სხვა შემთხვევაში, მაშინაც კი, როდესაც შესრულება ისეთ ფინანსურ ხარჯებთანაა დაკავშირებული, რომ ამან შეიძლება მოვალე გამოუსწორებლად დაამარალოს, შესრულების ვალდებულება მაინც ძალაში რჩება.² ეს გადაწყვეტა მხოლოდ გარეგნულად და ისიც მხოლოდ ერთი შეხედვით ჰგავს გერმანულს. გერმანიაში, როგორც ზემოთ აღინიშნა, შეუძლებლობა ვალდებულების ერთ-ერთ რიგით დარღვევას წარმოადგენს და ამ ეტაპზე მოვალის ბრალს მნიშვნელობა არ ენიჭება. თუმცა ვალდებულების ნებისმიერი სხვა დარღვევისაგან განსხვავებით, შეუძლებლობა მოვალეს ავტომატურად ათავისუფლებს შესრულების ვალდებულებისაგან. პირველადი მოთხოვნის სანაცვლოდ კრედიტორს წარმოეშობა მეორეული მოთხოვნები. ამ ეტაპზე, ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნის შემთხვევაში კი (გსკ-ის 280 I, III, 283-ე პარაგრაფების მიხედვით) გადამწყვეტია მოვალის ბრალი.

ფრანგული მოდელი მკვეთრად განსხვავდება გერმანიისგან. აქ ვალდებულება ყოველთვის არსებობს და ის ყოველთვის უნდა შესრულდეს. ფორს მაჟორის შემთხვევაში არ არსებობს შეუძლებლის შესრულების ვალდებულება.³ ფორსმაჟორული სიტუაცია არის შესრულების ობიექტური ზღვარი. გერმანიაში შეუძლებლის შესრულების ვალდებულება არსებობს, მაგრამ მოვალე, 275-ე პარაგრაფით, - ე. ი. კანონისმიერი საფუძვლით თავისუფლდება ამ ვალდებულებისაგან. მაგრამ შეუსრულებლობა მაინც წარმოადგენს ვალდებულების დარღვევას, რადგან შესრულების ვალდებულება რეალურად არსებობდა. ფრანგული მოდელის თანახმად, ისეთი შესრულების ვალდებულება, რომელიც შეუძ-

ლებელია, თავიდანვე არ არსებობს, წარმოშობის ეტაპზევე გამოირიცხება და, შესაბამისად, საქმე არც ზიანის ანაზღაურებაზე არ მიდის. ზიანის ანაზღაურება, წარმოადგენს სანქციას, ეს მოთხოვნა არ არსებობს, თუ მოვალეს შესრულების ვალდებულება საერთოდ არ ეკისრებოდა.

იმისათვის, რომ კონკრეტული სიტუაცია მიჩნეულ იქნეს ფორსმაჟორულად, მოცემული უნდა იყოს სამი კუმულატიური წინაპირობა: გარემოება უნდა იყოს გარდაუვალი/გადაულახავი, მოულოდნელი და არ უნდა განეკუთვნებოდეს მოვალის სფეროს (უნდა იყოს გარეგანი ხასიათის). მაგალითად, საფრანგეთის საკასაციო სასამართლომ მიიჩნია, რომ სასტუმროს პერსონალის მხრიდან თავდამსხმელთათვის მხოლოდ წინააღმდეგობის გაწევის შეუძლებლობა კონკრეტულ შემთხვევაში არ აქცევს გარემოებას ფორსმაჟორულად. უკვე დამდგარი გარემოებისათვის წინააღმდეგობის გაწევის შეუძლებლობა, მხოლოდ მაშინ წარმოადგენს ფორსმაჟორულ მდგომარეობას, თუ წინასწარ გათვალისწინების შემთხვევაშიც მისი თავიდან აცილება შეუძლებელი იქნებოდა.⁴ შედეგად, ფრანგულ სისტემაში ფორს მაჟორი და ბრალი ერთმანეთს გამორიცხავენ და მათი ერთობლივი არსებობა შეუძლებელია. ფორს მაჟორის არსებობა გამორიცხულია, თუ მოცემულია ბრალი. ამისაგან განსხვავდება გერმანული გადაწყვეტა. გერმანულ მოდელში შეუძლებლობა იმ შემთხვევაშიც რჩება შეუძლებლობად, თუ იგი მოვალის ან კრედიტორის ბრალით არის გამოწვეული. მაგრამ ზოგჯერ რთულია ფორს მაჟორისა და ბრალის არარსებობის გამოჯენა. მაგალითად, ხანძარი არ წარმოადგენს მოულოდნელ გარემოებას ბანკისათვის, რომელსაც კლიენტები აბარებენ ფულსა და ძვირფასეულობას და მას მზად ჰქონდეს სათანადო მისასვლელი სეიფებთან.⁵

ფორს მაჟორი გამორიცხულია ასევე ხდომილების არაგარეგანი ხასიათის გამო, როდესაც კომპანია ვერ ახერხებს ხელშეკრულებით ნაკისრი მაღალი ძაბვის ელექტროენერჯის მიწოდებას თანამშრომლების გაფიცვის მოტივით. გაფიცვა მხოლოდ იმ შემთხვევაში ჩათვლება ფორსმაჟორულ გარემოებად, თუ იგი ატარებდა საყოველთაო ხასიათს და არა მხოლოდ ამ კომპანიის მუშები გაიფიცნენ. მაშინაც კი, როდესაც შეუძლებელი იყო გაფიცვის გათვალისწინება და

2 გამონაკლისი: საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის 1195-ე მუხლი.
3 საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის 1147-ე მუხლი. მოვალე ვალდებულია, იმ შემთხვევაში, როდესაც ეს აუცილებელია, ანაზღაუროს ზიანი, რომელიც დადგა იმის გამო, რომ მან ვალდებულება არ შეასრულა ან დააგვიანა ვალდებულების შესრულება, ყველა იმ შემთხვევაში, როდესაც არ მტკიცდება, რომ შეუსრულებლობა გამოწვეულ იყო გარეგანი მიზეზით (cause étrangère), რომლისათვისაც ის არ იყო პასუხისმგებელი და ადგილი არ ჰქონდა არაკეთილსინდისიერ ქცევას მისი მხრიდან.
1148-ე მუხლი. ზიანი არ არის სახეზე, თუ ფორსმაჟორული (force majeure) ან შემთხვევითი გარემოების (cas fortuit) გამო, მოვალეს ხელი შეეშალა მოქმედების განხორციელებაში, ნივთის მიწოდებაში, ან იმ მოქმედებისაგან თავის შეკავებაში, რომელიც აკრძალული იყო ხელშეკრულებით.
1722-ე მუხლი. თუ იჯარის განმავლობაში იჯარის საგანი სრულად განადგურდა შემთხვევითი მიზეზის (cas fortuit) გამო, იჯარა ავტომატურად არის ბათილი. თუ ის ნაწილობრივ განადგურდა, მაშინ მოიჯარეს შეუძლია, გარემოებიდან გამომდინარე, მეორე მხარეს მოსთხოვოს ან იჯარის ფასის შემცირება, ან იჯარის მოშლა. არც ერთ შემთხვევაში ზიანის ანაზღაურების ვალდებულება არ არსებობს.

4 Cass. civ. Ire, 9.03.1994 (Bull. civ. I.91).
5 Cass. com., 11. 10. 2005 (Bull. civ. 2005, IV, Nr. 206, 222 sq.; JCP 2005, IV, 2078): მოსარჩელეს ბანკში დაქირავებული ჰქონდა სეიფი. ხანძრის შემდეგ, რომელიც ამ ბანკში მოხდა, ქალაქის პრეფექტმა გამოსცა ევაკუაციის ბრძანება, რომელსაც საფუძვლად დაედო შემდგომი ნგრევის საფრთხე. ბანკმა ამის შესახებ შეატყობინა მოსარჩელეს. მიუხედავად იმისა, რომ სეიფი ხანძრის შედეგად პირდაპირ არ დაზიანდა, ის ხელმისაწვდომი გახდებოდა მხოლოდ მრავალთვიანი აღდგენითი სამუშაოების შემდეგ. მოსარჩელემ მოითხოვა იმ ზიანის ანაზღაურება, რომელიც მას წარმოეშვა იმის გამო, რომ სეიფში მოთავსებული ფასიანი ქაღალდები მისთვის ხელმისაწვდომი გახდა ხანძრიდან მხოლოდ ერთი წლის შემდეგ. ფრანგულმა უმაღლესმა სასამართლომ ძალაში დატოვა დამაკმაყოფილებელი სარჩელი, იმ მოტივით, რომ ხანძარი არ წარმოადგენდა დაუძლეველ ძალას და, შესაბამისად, ბანკის პასუხისმგებლობა გამორიცხული არ იყო. ბანკი მზად უნდა ყოფილიყო ამგვარი არაჩვეულებრივი, მაგრამ მაინც მოსალოდნელი სიტუაციისათვის.

მისი თავიდან აცილება, მოვალე მაინც აგებს პასუხს, რადგან გაფიცვის რისკი მომდინარეობს არა გარეგანი, არამედ მისი სფეროდან.⁶

IV. შედარება გერმანულ სამართალთან

გერმანულ და გერმანული ოჯახის მართლწესრიგებში ადრე დღევანდელისგან განსხვავებული გადაწყვეტა იყო დამკვიდრებული. 1900 წლამდე, ანუ გერმანიის სამოქალაქო კოდექსის ძალაში შესვლამდე, ისევე, როგორც საფრანგეთში, *ius commune*-სა და სამართლის ისტორიული სკოლის დოქტრინის მიხედვით, მოვალეს ეკისრებოდა ბრალისაგან დამოუკიდებელი ხელშეკრულების შესრულების ვალდებულება. რომაული პრინციპის — *casus a nullo praestantur* (არავინ შეიძლება იყოს პასუხისმგებელი შემთხვევისათვის) — საფუძველზე შემთხვევითი შეუძლებლობა განიხილებოდა, როგორც ბრალისაგან დამოუკიდებელი ვალდებულების ზღვარი. ამისგან განსხვავებით, ხელშეკრულების ნებისმიერი სხვა დარღვევისთვის პასუხისმგებლობა ეფუძნებოდა ბრალეულობის პრინციპს. თუმცა მოგვიანებით გერმანიაში უარი თქვეს ამ პარადიგმაზე და შეუძლებლობას უკვე აღარ განიხილავდნენ როგორც სახელშეკრულებო ვალდებულების ობიექტურ საზღვარს, არამედ ის აღიარეს ვალდებულების დარღვევად. შედეგად, მე-19 საუკუნის ბოლო პერიოდისკენ გერმანიაში ჩამოყალიბდა ფრანგულისაგან რადიკალურად განსხვავებული მიდგომა. საფრანგეთი ძველი პარადიგმის ერთგული დარჩა, რომლის მიხედვითაც მოვალის ბრალეულობა უმნიშვნელოა და ფორს მაჟორი ეფუძნება მხოლოდ ობიექტურ კრიტერიუმებს. გერმანიაში ბრალისაგან დამოუკიდებელი ფაქტობრივი საგარანტიო პასუხისმგებლობა ბრალზე დამოკიდებულით ჩანაცვლდა, ხოლო ბრალის ფორმებად აღიარებულ იქნა განზრახვა და გაუფრთხილებლობა.

შეჯამების სახით ამ ორი სისტემის შეპირისპირებიდან შეიძლება შემდეგი დასკვნის გამოტანა: შესრულების შეუძლებლობის გერმანული გადაწყვეტა წარმოადგენს ორსაფეხურიან მოდელს — ვალდებულება უნდა შესრულდეს, თუმცა შეუძლებლობის შემთხვევაში ვალდებულების შესრულების მოთხოვნა ქარწყლდება და გადავდივართ მეორე საფეხურზე — მეორადი მოთხოვნებისა და გარდაქმნითი უფლებების საფეხურზე, სადაც მოვალისათვის ზიანის ანაზღაურების ვალდებულების დაკისრებისათვის აუცილებელია, რომ მას შეუძლებლობის გამოწვევაში ბრალი მიუძღოდეს (გსკ-ის 280-ე და მომდევნო პარაგრაფები), ხოლო ხელშეკრულებიდან გასვლა (გსკ-ის 323-ე და მომდევნო პარაგრაფები), ფასის შემცირება (გსკ-ის 441-ე პარაგრაფი) დასაშვებია ბრალის გარეშე.

⁶ საბოლოო ჯამში, ფორს მაჟორად არ ჩათვლება იმ რისკის რეალიზება, რომელიც მომდინარეობს მოვალის სფეროდან, თუნდაც ამ რისკის აღმოჩენა შეუძლებელი ყოფილიყო, *Cass. civ. Ire.*, 12.04.1995 (*JCP* 1995. II.22467).

ფრანგული მოდელი არის ერთსაფეხურიანი — შესრულების ვალდებულება წარმოიშობა და ის არ შეიძლება გაქრეს, მაშინაც კი, როდესაც მოვალისათვის ვალდებულების შესრულება რეალურად შეუძლებელია (მიყიდული ნივთის განადგურება, შრომის უნარის დაკარგვა და ა. შ.). ზიანის ანაზღაურება არის სანქცია ამ შეუსრულებლობისათვის, განსხვავებით გერმანიისაგან, სადაც (შესრულების ნაცვლად) ზიანის ანაზღაურება იკავებს შესრულების ადგილს და არის მისი სუროგატი. ვალდებულება გერმანიაში მაინც სრულდება, მაგრამ არა თავდაპირველად შეპირებული შესრულებით, არამედ მეორადი შესრულების — ზიანის ანაზღაურების — ფორმით. რა თქმა უნდა, საფრანგეთშიც ვალდებულება უნდა შესრულდეს (*pacta sunt servanda*), მაგრამ რადგან შეუძლებელია შეუძლებლის შესრულება, ფორს მაჟორი, ზემოთ მოყვანილი წინაპირობების არსებობისას, წარმოადგენს ვალდებულების ობიექტურ ზღვარს.⁷ გერმანულ სისტემაში მოვალე ვალდებულების შესრულებისაგან თავისუფლდება ისე, რომ არ ისმება კითხვა, თუ რატომ გახდა შესრულება შეუძლებელი. კითხვა „რატომ“ ისმება მხოლოდ მეორადი ვალდებულებების ეტაპზე. ამის საპირისპიროდ, საფრანგეთში მხოლოდ ის ფაქტი, რომ მოვალე ფიზიკურად ვერ ასრულებს, არაფერს ნიშნავს. თუ ფიზიკურად ვერ ასრულებს, მაგრამ სახეზე არ არის ფორს მაჟორი, მაშინ მოვალეს, მართალია, ეკისრება ზიანის ანაზღაურება, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ ის თავისუფლდება შესრულების ვალდებულებისაგან, როგორც გერმანიაში. ანუ არ ნიშნავს იმას, რომ ზიანი ანაცვლებს შესრულების ვალდებულებას. ზიანი არის მხოლოდ სანქცია.⁸ თუმცა თუ დგება ფორს მაჟორი, მოვალე თავისუფლდება არა მხოლოდ შესრულების, არამედ ზოგადად ყოველგვარი პასუხისმგებლობისაგან (ზიანის ანაზღაურება, პირგასამტეხლო, კრედიტორის მხრიდან გასვლა და ა. შ.).⁹ მთლიანობაში, იგივე ითქმის ანგლო-ამერიკული სამართლის სივრცეში აღიარებული ფორს მაჟორის ფიგურაზეც.¹⁰

ეს არის ორი სხვადასხვა სისტემა, განსხვავებული წანამდგრებითა და სამართლებრივი შედეგებით, რომელთა შერევითაც შეუძლებელია მწყობრი მიდგომის განვითარება, რის დასტურსაც წარმოადგენს სააპელაციო სასამართლოს ქვემოთ მოყვანილი მსჯელობა.

⁷ *F. Ranieri*, *Europäisches Obligationenrecht*, 3. Aufl., Wien-New York 2009, 606-ე და მომდევნო გვერდები.

⁸ ფორს მაჟორის კონცეპტი, რომანისტული მართლწესრიგების გარდა, დაფიქსირებულია ასევე სხვადასხვა საერთაშორისო ნორმატიულ თუ სახელშეკრულებო სამართლის უნიფიკაციის აქტებში, შდრ. ვენის ნასყიდობის კონვენციის 79 I მუხლი, ან PECL-ის 8: 108 მუხლი, იხ. ამ საერთაშორისო კონტექსტის ამომწურავი მიმოხილვისათვის *E. McKendrick*, *Force Majeure and Frustration of Contract*, 2nd ed., London 2014, 257-ე და მომდევნო გვერდები.

⁹ *D. Maskow*, *Hardship and Force Majeure*, *The American Journal of Comparative Law* (ASCL) 40/3 (1992), 664-5.

¹⁰ *Maskow*, ASCL 40/3 (1992), იხ. ზემოთ სქ. 8, 657-ე და მომდევნო გვერდები.

V. თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 2011 წლის 8 თებერვლის განჩინება № 28/4450-10

ფაქტობრივი გარემოებები: 2008 წლის 8 იანვარს შპს ა-მ დადო ამხანაგობა ბ-სთან ხელშეკრულება, რომლითაც ა-მ იკისრა სამეცნიერო-ტექნიკური პროდუქციის შექმნა. შპს ა-ს უნდა შეესრულებინა დამკვეთის ტერიტორიაზე მიმდინარე მშენებლობისათვის საჭირო ლაბორატორიული სამუშაოები, ხოლო ამხანაგობა ბ ვალდებული იყო, გადაეხადა შემსრულებლისათვის შესაბამისი ღირებულება მის მიერ პერიოდულად წარმოდგენილი ანგარიშ-ფაქტურის საფუძველზე დამტკიცებული კალკულაციის მიხედვით. მოვალე ბ-მ ფულადი ვალდებულება არ შეასრულა და მიუთითა იმ ფაქტზე, რომ ხელშეკრულებით ნაკისრი ვალდებულების დათქმულ დროში შეუსრულებლობა განაპირობა ომთან და სამშენებლო სექტორში არსებულ კრიზისთან დაკავშირებულმა ფორსმაჟორულმა გარემოებებმა.

პირველი ინსტანციის სასამართლოს მოტივებიდან: სასამართლომ მოპასუხისათვის ფულადი ვალდებულების შესრულების დაკისრების გამომრიცხავ გარემოებად არ მიიჩნია ომი და სამშენებლო სექტორში დამდგარი კრიზისი. ეს კრიზისი არ წარმოადგენდა ფორსმაჟორულ გარემოებას. სასამართლოს მიხედვით, ასევე არ არსებობდა ვალდებულების ჯეროვნად შესრულების გამომრიცხავი, სამოქალაქო კოდექსის 398-ე მუხლის პირველი ნაწილით განსაზღვრული, წინაპირობები.

სააპელაციო სასამართლოს მოტივებიდან: ფორსმაჟორული გარემოება სახელშეკრულებასამართ-ლებრივ ურთიერთობაში არ წარმოადგენს ვალდებულების შესრულებისაგან გათავისუფლების საფუძველს, თუ, რა თქმა უნდა, ვალდებულების შესრულება ფორსმაჟორულ გარემოებათა აღმოფხვრის შემდეგაც შესაძლებელია და თუ აღნიშნული შესრულების მიმართ კრედიტორს ინტერესი არ დაუკარგავს. დაუძლეველი ძალით განპირობებული ვალდებულების შეუსრულებლობა შეიძლება წარმოადგენდეს სახელშეკრულებო სამართალურურობიდან წარმოშობილი მეორადი ვალდებულების, კერძოდ კი, ზიანის ანაზღაურებისაგან გათავისუფლების წინაპირობას. რაც იმას ნიშნავს, რომ დაუძლეველი ძალის არსებობის პირობებში, ვალდებულების შეუსრულებლობა დათქმულ დროსა და ადგილას იწვევს მოვალის არა ძირითადი ვალდებულების შესრულებისაგან, არამედ დამატებითი ვალდებულებისაგან გათავისუფლებას. ამდენად, ქვეყანაში არსებული საომარი ვითარება შეიძლება მიჩნეულ იქნეს მხოლოდ მისი არსებობის პერიოდში კონკრეტული ვალდებულების შეუსრულებლობის საპატიო გარემოებად, რამაც შესაძლებელია, გამორიცხოს ვალდებულების დროულად შეუსრულებლობის გამო კანონით ან/და ხელშეკრულებით გათვალისწინებული დამატებითი ვალდებულების წარმოშობა.

სასამართლოს გადაწყვეტილების კრიტიკა: სამივე ინსტანციის სასამართლოს მსჯელობის კრიტიკა შეიძლება ორი მიმართულებით. კრიტიკის პირველი პუნქტი ეხება შეს-

რულების შეუძლებლობისა და ფორს მაჟორის, რომლებიც სხვადასხვა სამართლის სისტემების კატეგორიებია, ერმანეთისაგან გამიჯვნას, ხოლო მეორე პუნქტი უფრო ფუნდამენტურ დოგმას უკავშირდება.

1. პირველ რიგში, უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგად ვალდებულებით სამართალში საქართველოში ფორს მაჟორი მოწესრიგებულია არსად.¹¹ ეს, რა თქმა უნდა, ცალკე აღებული, არაფერს ნიშნავს, რადგან ვალდებულების შესრულების შეუძლებლობის მოწესრიგებაც გამორჩენილია ვალდებულებითი სამართლის ამჟამინდელი რედაქციიდან, თუმცა, როგორც ზემოთ აღინიშნა, ფორს მაჟორს არ აქვს არა მარტო ნორმატიული დასაყრდენი, არამედ საერთოდ ვერ იქნება ქართულ სახელშეკრულებო სამართალში მოქმედი კატეგორია. ეს არის რომანისტული, ერთსაფეხურიანი ვალდებულების დარღვევის სამართლის სისტემებისათვის დამახასიათებელი სამართლებრივი ფიგურა. მის საპირისპიროდ, ქართულ ვალდებულებით სამართალში, რომელიც მთლიანად გერმანული სამართლის რეცეფციის შედეგია, გამოყენებულ უნდა იქნეს „შესრულების შეუძლებლობის“ კატეგორია. ის მოიცავს როგორც მოვალის ბრალით გამოწვეულ შეუძლებლობას, ისე მისი ბრალის გარეშე დამდგარ შეუძლებლობას. ამიტომაც სრულებით არასისტემურია როგორც შესრულების, ისე ზიანის ანაზღაურების ვალდებულებისაგან ერთ ეტაპად და ერთ საფეხურზე გათავისუფლება. ეს მიდგომა საერთოდ თამაშ გარეთ ტოვებს 394-ე და 404-ე მუხლებს — ბრალზე დამოკიდებულ პასუხისმგებლობას. გარდა ამისა, ერთსაფეხურიან სისტემაში გაურკვეველი რჩება ისეთი მეორადი უფლებების საკითხი, როგორც არის გასვლა (405) ან ფასის შემცირება (492) და ა. შ. ეს უფლებები კრედიტორს უნდა ჰქონდეს ვალდებულების დარღვევის შემთხვევაში ბრალისაგან დამოუკიდებლადაც (რა თქმა უნდა, დამატებითი შესრულებისათვის ვადის დაწესების შემდეგ). იგივე ითქმის 406 I მუხლის მიხედვით კრედიტორის (საპირისპირო შესრულების) ვალდებულებისაგან გათავისუფლებაზეც. ანუ არაბრალეული შეუძლებლობაც კი — როგორც ვალდებულების დარღვევა — საკმარისია კრედიტორისათვის ამ ზემოთ ჩამოთვლილი ინსტრუმენტების მინიჭებისათვის. ფორს მაჟორი კი მოვალეს ათავისუფლებს ყოველგვარი პასუხისმგებლობისაგან. მაგალითად, საფრანგეთში, რომელიც წარმოადგენს ფორს მაჟორის მიხედვით გადაწყვეტის არქტიპულ მოდელს, ფორს მაჟორი საერთოდ არ არის ვალდებულების დარღვევა, წარმოადგენს რა მის ზღვარს. შესაბამისად, კრედიტორი ამ დროს არა მხოლოდ ზიანის ანა-

¹¹ 399 I მუხლში ნახსენები დაუძლეველი ძალა სწორედ რომ არ არის ფორს მაჟორი ზემოთ აღწერილი გაგებით, ანუ არ ათავისუფლებს მოვალეს პასუხისმგებლობისაგან და სწორედ ამიტომ სჭირდება მას ხელშეკრულების მოშლა. იგივე ითქმის 662-ე და 666 I მუხლებზე. ფორს მაჟორთან ყველაზე ახლოს დგას 669 II, 779-ე და 831-ე მუხლებში მოწესრიგებული დაუძლეველი ძალა, თუმცა ეს არაგანზოგადებაუნარიანი წესებია და მათ საფუძველზე შეუძლებელია ასევე სხვა ხელშეკრულების შემთხვევაშიც ფორს მაჟორზე როგორც პასუხისმგებლობისაგან გამათავისუფლებელ ზოგად საფუძველზე საუბარი. დელიქტურ სამართალში ნახსენები დაუძლეველი ძალა (999 II ა), 1000 III, 1004 II და ა. შ.) ამ კონტექსტში, რა თქმა უნდა, უმნიშვნელოა.

ზღაურებას ვერ მოითხოვს მოვალისაგან, არამედ ვერც გავა ამ ხელშეკრულებიდან.¹²

2. საქართველოში ფორს მაჟორის აღიარებით გაურკვეველი რჩება მოვალის საგარანტიო პასუხისმგებლობის სამართლებრივი ფიგურის ადგილი და მნიშვნელობა. გარანტია წარმოადგენს პასუხისმგებლობის მასშტაბის გამკაცრებას. მაგრამ, თუ ფორს მაჟორი საერთოდ ათავისუფლებს პასუხისმგებლობისაგან, მაშინ აზრი არ აქვს იმას, გამკაცრებულია თუ არა მოვალისთვის ამ პასუხისმგებლობის მასშტაბი.

3. სისტემაში, სადაც ფორს მაჟორი მოქმედებს, პრინციპულად განსხვავებულად უნდა იყოს დარეგულირებული ხელშეკრულების შეცვლილი გარემოებებისადმი მისადაგების საკითხი (398), კერძოდ კი იმგვარად, რომ ამ ორი ინსტიტუტის წინაპირობები და მოწესრიგების სფერო ერთმანეთს არ ფარავდეს. ფრანგული სამართალი ამ ორი ინსტიტუტის ერთმანეთისაგან გამიჯვნას ახერხებს წინაპირობების დონეზე,¹³ ისევე, როგორც ანგლო-ამერიკული სამართლის ოჯახები.¹⁴ წინააღმდეგ შემთხვევაში რა აზრი აქვს მოვალისათვის 398-ე მუხლის მიხედვით მისადაგების ან გასვლის მოთხოვნას, თუ ის ფორსმაჟორულ გარემოებებში არ ასრულებს, არც ევალება შესრულება და ამისთვის მას არანაირი სანქცია არ ემუქრება (მათ შორის არც მეორე მხარის მხრიდან გასვლის სახით)?¹⁵ ქართულ სამართალში კი ეს ასე არ არის,

12 შდრ. საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის 1184-ე და 1384 II მუხლები. ხელშეკრულების გაუქმებისათვის აუცილებელია, რომ მოვალეს არა მხოლოდ ბრალი შეერაცხებოდეს, არამედ ეს ბრალი იყოს მნიშვნელოვანი, Ph. Malaurie/L. Aynes, Droit civil. Les obligations, 2e éd., Paris 2005, Nr. 740; S. Schilf, Allgemeine Vertragsgrundregeln als Vertragsstatut, Tübingen 2005, 83, E. Rabel, Das Recht des Warenkaufs I, Berlin 1936 (Neudruck 1964), § 29, 2 (207), იხ. იქვე ფრანგულ იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთქმულ ალტერნატიულ მოსაზრებასთან დაკავშირებით (théorie des risques), რომლის მიხედვითაც, ფორს მაჟორის შემთხვევაში ხელშეკრულების გაუქმება შეუძლებელია; ასევე M. Ferid/H. J. Sonnenberger, Das Französische Zivilrecht II, 2. Aufl., Heidelberg 1986, 2 G 733 (146), იხ. იქვე საწინააღმდეგო მოსაზრებებზე მითითება.

13 ფრანგულ სამართალში, რომელიც ხელშეკრულების მისადაგების შესაძლებლობას 2016 წლამდე არ აღიარებდა, მისი აღიარების შემდეგაც (საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის 1195-ე მუხლი) ის იმგვარად ჩამოაყალიბა, რომ მისი გამოყენების სფერო ფორს მაჟორთან არ იკვეთება — ეხება მხოლოდ მოვალისათვის შესრულების შესაბამოდ დაპირებას და არა შეუძლებლობის შემთხვევებს.

14 D. Maskow, Hardship and Force Majeure, The American Journal of Comparative Law (ASCL) 40/3 (1992), 663.

15 გერმანიაში ამ ორი ინსტიტუტის მოქმედების სფეროების გამიჯვნა არც თუ ისე რთულია. პირველ რიგში, როდესაც ე. წ. „ნამდვილ“ შეუძლებლობას ეხება საქმე, ეს შემთხვევა ავტომატურად გამორიცხავს შესრულების მოთხოვნას და მისადაგებისათვის ადგილი აღარ რჩება, რაც შეეხება შემთხვევას, როდესაც შესრულების ვალდებულების შესრულება მოვალისათვის რეალურად შესაძლებელია, თუმცა გადამეტებული დანახარებით, აქ ერთმანეთისაგან მიჯნავენ პრაქტიკულ და ეკონომიკურ შეუძლებლობას; პირველ შემთხვევაში წინა პლანზე დგას კრედიტორის ინტერესი შესრულების მიღებასთან დაკავშირებით (გსკ-ის 275 II პარაგრაფი, შეუძლებლობა), მეორე შემთხვევაში კი მოვალის ინტერესი, რომლისათვისაც მხოლოდ არათანაზომიერი ხარჯებით არის შესაძლებელი შესრულების განხორციელება (გსკ-ის 313-ე პარაგრაფი, მისადაგება), იხ. D. Looschelders, Schuldrecht AT, 9. Aufl., München 2011, Rn. 474; BT-Drucks. 14/6040, 130; C.-W. Canaris, Sondertagung

398-ე მუხლი მოიცავს ასევე შემთხვევას, როდესაც სახეზეა შეუძლებლობა და ეს მოვალისათვის გარეგან და გადაუღებავ ხდომილებას წარმოადგენს, რაც სხვა არაფერია, თუ არა ფორს მაჟორი და რაც ამ ორი ინსტიტუტის სრულებით უსარგებლო და დოგმატური არგუმენტებით გადაუწყვეტელ კოლიზიას განაპირობებს.¹⁶

4. გარდა ამისა, ქართულ სამართალში არ არსებობს არც თავად ფორს მაჟორის ჩამოყალიბებული კონცეპტი, თავისი წინაპირობებით — გარდაუვალობა, მოულოდნელობა და გარეგანი ხასიათი (იხ. ზემოთ). სამართლის შემფარდებელი აქ ყოველთვის შემოიფარგლება მეტ-ნაკლებად თვითნებურად შექმნილი წინაპირობებით, რაც კარგად ჩანს სხვა გადაწყვეტილებებიდან¹⁷ და რაც გამოწვეულია იმით, რომ სასამართლო ერიდება სხვა ინსტიტუტის წინაპირობებში შეჭრას, ამის გარეშე კი შეუძლებელია ფორს მაჟორის სამართლებრივი ჩონჩხის კონსტრუირება, რომელიც წარმოადგენს აბსოლუტურად უცხო სხეულს ქართულ სამართალში.

5. დოგმატური არგუმენტები რომ შევაჯამოთ: საქართველოში ფორს მაჟორის სამართლებრივი ფიგურის აღიარების შემთხვევაში, საერთოდ გაუგებარია, თუ როგორ ფუნქციონირებს კრედიტორის მეორად უფლებათა სისტემა. ცალსახაა, რომ ეს სისტემა ვერ იქნება ის, რაც კანონში წერია და ყველა ზემოთ მოყვანილი დანაწესი გვერდზე უნდა გადავდოთ. თუმცა ქართული სასამართლოების მსჯელობას ასევე ცოტა რამ აქვს საერთო რეალურად ფორსმაჟორისმიერ გადაწყვეტასთან. მაშინ, როდესაც სასამართლო ამბობს, რომ ფორს მაჟორი მხოლოდ მეორადი მოთხოვნებისაგან ათავისუფლებს (და გულისხმობს მხოლოდ ზიანის ანაზღაურებას), ესეც არასწორია. ზიანის ანაზღაურების ვალდებულებისაგან მოვალეს ათავისუფლებს უფრო ნაკლები, ვიდრე ფორს მაჟორი, კერძოდ კი — ბრალის არარსებობა (394), ხოლო კრედიტორის მხრიდან გასვლისაგან, ფასის შემცირებისა, თუ 406 I მუხლით გათვალისწინებული საპირისპირო მოთხოვნის გაქარწყლებისაგან მას ვერც ფორს მაჟორი ვერ გაათავისუფლებს. ქართული სამართალი, გერმანულის მსგავსად, არ იცნობს შემთხვევას, როდესაც ვალდებულება არ სრულდება და ეს არ არის ამავდროულად მისი დარღვევა.¹⁸

Schuldrechtsmodernisierung, Juristenzeitung (JZ) 2001, 499, 501.

16 სწორედ ამიტომ ვერ აკავშირებს განსახილველ გადაწყვეტილებაში პირველი ინსტანციის სასამართლო ამ ორი ინსტიტუტს ერთმანეთთან.

17 იხ. მაგალითისათვის საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2018 წლის 23 მარტის № ას-181-181-2018 განჩინება; 2018 წლის 24 იანვრის № ას-931-871-2017 გადაწყვეტილება; 2018 წლის 9 მარტის № ას-1555-1475-2017 განჩინება.

18 ზემოთ ნახსენები სსკ-ის 398-ე მუხლი — ხელშეკრულების მისადაგება შეცვლილი გარემოებებისადმი — ამ კონტექსტში არაფერს არ ცვლის. შესაბამისი წინაპირობების არსებობის შემთხვევაში (რომელიც ნაწილობრივ იკვეთება ეკონომიკურ შეუძლებლობასთან, იხ. M. Stürner, »Faktische Unmöglichkeit« (§ 275 II BGB) und Störung der Geschäftsgrundlage (§ 313 BGB) — unmöglich abzugrenzen? Juristische Ausbildung (JURA) 2010, 721; Ch. Knütel, Zur Gleichstellung von zu vertretender und nicht zu vertretender Unmöglichkeit in § 275 BGB im Regierungsentwurf zur Schuldrechtsmodernisierung, Juristische Rundschau 2001, 353), არ წარმოადგენს აქედან გამოწვევას. ეს

ქართული ვალდებულების დარღვევის სამართალი ემყარება შემდეგ პრინციპს — ვალდებულება უნდა შესრულდეს, თუ არ სრულდება, ეს ნებისმიერ შემთხვევაში წარმოადგენს მის დარღვევას, თუმცა ეს ჯერ კიდევ არ ნიშნავს, რომ მოვალე ამ დარღვევისათვის ნებისმიერ შემთხვევაში აგებს პასუხს ზიანის ანაზღაურების ფორმით. ამისათვის აუცილებელია ბრალი, თუმცა ბრალი არ არის აუცილებელი კრედიტორის მხრიდან ხელშეკრულებიდან გასვლისთვის, ფასის შემცირებისათვის და ა. შ. ეს სისტემა თავდაყირა დგება, თუ შემოგვაქვს მასში ფორს მაჟორი, როგორც არა ვალდებულების დარღვევის ფორმა, არამედ მისი ობიექტური ზღვარი, როდესაც მოვალე შეპირებულს არ ასრულებს და არც არის ვალდებული რომ შეასრულოს, ყოველგვარი გასვლისა და მისადაგების გარეშე.

6. მაგრამ, ამ კატეგორიების აღრევის გარდა, სასამართლოს მსჯელობა წინააღმდეგობაში მოდის უფრო ფუნდამენტურ დოგმასთანაც — ფორსმაჟორული გარემოება სახელშეკრულების სამართლებრივ ურთიერთობაში არ წარმოადგენს ვალდებულების შესრულებისაგან გათავისუფლების საფუძველს, თუ, რა თქმა უნდა, ვალდებულების შესრულება ფორსმაჟორულ გარემოებათა აღმოფხვრის შემდეგაც შესაძლებელია და თუ აღნიშნული შესრულების მიმართ კრედიტორს ინტერესი არ დაუკარგავს — ეს ნიშნავს იმას, რომ საპირისპირო შემთხვევაში (როდესაც ფორსმაჟორული გარემოება აღმოუფხვრადია), მოვალე შესრულების ვალდებულებისაგან უნდა გათავისუფლდეს.¹⁹

ეს მეცნიერული დისკურსის ნაკლით განპირობებული ხარვეზიანი მსჯელობა მიუღებელია, იმის გათვალისწინებით, თუ რა ვალდებულებას ეხება აქ საქმე — შემკვეთის საზღაურის გადახდის ვალდებულებას 629 I, ვარ. 2 მუხლის მიხედვით. ფულადი ვალდებულება არასოდეს არ შეიძლება გახდეს შეუძლებელი: „მოვალეს ფული უნდა ჰქონდეს“ (მაშინაც კი, როდესაც მას ის არ აქვს).²⁰ კერძო ავტონომიის და-

უწერელი პრინციპია, რომ მოვალე ყოველთვის აგებს პასუხს თავის ფინანსურ შესაძლებლობაზე.²¹ საპირისპირო დაშვება მოვალის გადახდისუნარობის რისკს, რომელიც სრულებით მის სფეროშია, კრედიტორს გადააკისრებდა. ამიტომაც ფულადი პასუხისმგებლობა არის შეუზღუდავი — ფულადი მოთხოვნა აგრძელებს არსებობას, დამოუკიდებლად იმისა, შეუძლია თუ არა მოვალეს მისი შესრულება და თუ რითია ეს შეუძლებლობა გამოწვეული.²² ფულადი ვალდებულება ძალაში რჩება, მიუხედავად მოვალის უფულობისა და ამ დროს არ ხდება პირველადი მოთხოვნიდან გადასვლა შესრულების ნაცვლად ზიანის ანაზღაურებაზე.²³

ეს შეუზღუდავი ფულადი პასუხისმგებლობის პრინციპი გამომდინარეობს ვალდებულებითი სამართლისა და მოვალის ქონებაზე იძულებითი აღსრულების ინსტიტუტის²⁴ ურთიერთკავშირიდან²⁵ (ასევე გაკოტრების ინსტიტუტიდან იურიდიული პირის შემთხვევაში²⁶): ფულადი ანაზღაურება არის ის უნივერსალური მოთხოვნა, რომელიც ყოველთვის შესაძლებელია და რომელშიც შესაძლებელია ნებისმიერი არაფულადი (პირველადი) მოთხოვნის გადაანგარიშება.²⁷

für Meinhard Heinze, München 2005, 395.

21 Honsell, FS Canaris I (2007), იხ. ზემოთ სქ. 19, 464.

22 Medicus, AcP 188 (1988), იხ. ზემოთ სქ. 18, 492.

23 წინააღმდეგ შემთხვევაში ვიღებთ სრულ ასხურდს, მყიდველი ვერ იხდის ნასყიდობის ფასს, იმიტომ, რომ ფული აღარ აქვს და ამიტომ უნდა გათავისუფლდეს შესრულების ვალდებულებისაგან, თუმცა, იმის გამო, რომ თვითონ გაფლანგა ეს ფული ბრალეულად, მას უნდა დაეკისროს შესრულების ნაცვლად ზიანის ანაზღაურების ვალდებულება 394 II-III მუხლების მიხედვით, მაგრამ იმის გამო, რომ ეს ზიანის ანაზღაურების ვალდებულებაც ფულადი ვალდებულებაა და ფული კი მას არ აქვს, ამ ვალდებულებისაგანაც უნდა გათავისუფლდეს, რაც, როგორც აღინიშნა, სრულებით ასურდული შედეგია.

24 მოვალის უძრავ და მოძრავ ნივთებზე, ისევე, როგორც არამატერიალურ ქონებაზე აღსრულება (სააღსრულებო წარმოებათა შესახებ კანონის მე-40 და მომდევნო მუხლები) შეზღუდულია მხოლოდ ცალკეული ქონებრივი სიკეთეებით, რომელთა ჩამონათვალიც ამომწურავია (ამავე კანონის 21 მუხლი).

25 Honsell, FS Canaris I (2007), იხ. ზემოთ სქ. 19, 464.

26 გადახდისუნარობის საქმის წარმოების შესახებ კანონის მიხედვით მოვალის გადახდისუნარობა დგება სწორედ მაშინ, როდესაც ის ვერ ასრულებს საკუთარ ვალდებულებებს ფინანსური სახსრის არარსებობის გამო. ამ რეგულაციებს საფუძვლად უდევს პრინციპი, რომ კრედიტორთა მოთხოვნების ბედი არ შეიძლება დამოკიდებული იყოს იმაზე, მიუძღვის თუ არა მოვალეს ბრალი მისი გადახდისუნარობის გამოწვევაში, Medicus, AcP 188 (1988), იხ. ზემოთ სქ. 18, 491.

27 ეს (მეორადი) ზიანის ანაზღაურება არის გარანტია იმისა, რომ ვალდებულება მაინც შესრულდება, შესრულდება სუროგაციის გზით. მოვალეს არ აქვს ფული, მაგრამ აქვს სახლი. იძულებითი აღსრულების ფარგლებში ეს სახლი იქცევა ფულად. ანუ სხვა ქონებრივი სიკეთე გადაანგარიშდება ფულში, ხოლო ფული გადაანგარიშდება ისევე ნივთში და ზიანის ანაზღაურების ვალდებულება სუროგაციის გზით ასრულებს პირველად ვალდებულებას. მაგრამ, თუ ვიტყვით, რომ ფულადი ვალდებულება ისევე შეიძლება გახდეს შეუძლებელი, როგორც, მაგალითად, მანქანაზე საკუთრების გადაცემის ვალდებულება, რომელიც ქრება მანქანის განადგურების შემდეგ — მოვალეს აღარ აქვს გაყიდული მანქანა, მაგრამ აქვს სახლი, თუმცა ეს სახლი ვერ იქცევა მანქანად და ამ სახლით ვერ შესრულდება მანქანაზე საკუთრების გადაცემის ვალდებულება. თუ ფულსაც იგივე დავმართებთ, მაშინ იძულებითი აღსრულების ინსტიტუტი აზრს კარგავდა, Medicus, AcP 188 (1988), იხ. ზემოთ სქ. 18, 491.

დანაწესი ანიჭებს მოვალეს, იქ მოცემული წინაპირობების არსებობის შემთხვევაში, ხელშეკრულების მისადაგების ან მისგან გასვლის უფლებას, თუმცა არ ცვლის არაფერს იმასთან დაკავშირებით, რომ მოვალის მხრიდან შეუსრულებლობა ვალდებულების დარღვევას წარმოადგენს.

19 აქ კიდევ ერთხელ უნდა აღინიშნოს, რომ ეს მსჯელობის გაუმართაობა არ არის სასამართლოს ბრალი-მოსამართლე ვერ შექმნის ნორმებს და ვერ გამოაკრისტილიზირებს ფუნდამენტურ დოგმებს ვერც ზოგადად და ვერც ერთ კონკრეტულ გადაწყვეტილებაში, ეს, პირველ რიგში, კანონმდებლისა და სამართლის მეცნიერების საქმეა, რომელიც ამ კონკრეტულ საკითხთან დაკავშირებით სრული დოგმატური აღრეულობის გარდა სასამართლოს არ სთავაზობს არაფერს. პირიქით, სასამართლოს სასარგებლოდ უნდა ითქვას, რომ ის მაინც ახერხებს ამ აღრეულობიდან დამაკმაყოფილებელ შედეგამდე მისვლას, თუმცა დასაბუთების დოგმატურად გამართვა უკვე აღარ გამოსდის და ეს არ არის სასამართლოს ბრალი.

20 K. Larenz, Lehrbuch des Schuldrechts, Bd. I, Allg. Teil, 14. Aufl., München 1987, § 12 III (168); D. Medicus, „Geld muß man haben“: Unvermögen und Schuldnerverzug bei Geldmangel, AcP 188 (1988), 489; Heinrichs, in Palandt BGB Kommentar, 73. Aufl. 2014, § 276 Rn. 28; U. Huber, Leistungsstörungen, Band 1, Tübingen 1999, § 26, §60 II; H. Honsell, Vier Rechtsfragen des Geldes, Festschrift für Claus-Wilhelm Canaris zum 70. Geburtstag (2007), Bd. I, 464; U. Huber, Die Haftung für die Erfüllung von Ansprüchen auf Herausgabe von Geld, in: A. Söllner/W. Giller/R. Waltermann/R. Giesen/O. Ricken (Hrsg.), Gedächtnisschrift

ამ ძირითად წანამდევარს ემყარება სამოქალაქო პასუხისმგებლობის მთელი სისტემა, ანუ ბმა, რომელიც აკავშირებს ერთ ნივთს მეორესთან, ხდის შესაძლებელს, რომ სახლის ხარჯზე სუროგაციის მეშვეობით მანქანის გადაცემის ვალდებულება შესრულდეს.²⁸ ამიტომაც ფულის არქონა ვერც ფორს მაჟორისა და ვერც შეუძლებლობის გამო ვერ გაათავისუფლებს მოვალეს ამ ფულადი ვალდებულებისაგან და სასამართლოს მხრიდან თუნდაც ჰიპოთეტური მსჯელობა ამასთან დაკავშირებით — ხომ არ შეიძლება ფულის არქონამ გაათავისუფლოს მოვალე ამასთან დაკავშირებული პასუხისმგებლობისაგან — არის სამოქალაქო სამართლის ამ ზემოთ მოყვანილი ძირითადი პრინციპების უარყოფა, რაშიც მთავარი ბრალი ისევ კანონმდებელსა და სამართლის მეცნიერებას მიუძღვის, არ შეუწუხებია რა არც ერთს თავი, ვალდებულების შეუძლებლობის მწყობრი და თანმიმდევრული კონცეპტის გამოკვეთისათვის. სასამართლოს სასარგებლოდ უნდა ითქვას, რომ ის, მიუხედავად ამ სრულებით არადაამაკმაყოფილებელი დოგმატური წანამდევრებისა, მაინც ახერხებს სწორ შედეგამდე მისვლას.

შეჯამება: პრობლემა მდგომარეობს იმაში, რომ შესრულების შეუძლებლობიდან ფორს მაჟორისკენ პერსპექტივის წანაცვლება საბოლოო ჯამში იწვევს ამ ყოველად მიუღებელ შედეგს. იმის, რაც უნდა შემოწმებულიყო ორ საფეხურად — ცალკე შეუძლებლობა და ცალკე მოვალის ბრალი, ერთ ქვაბში ჩაყრით და ერთიანად შემოწმებით იკვრება მანკიერი წრე, საიდანაც გამოსვლა სამოქალაქო კოდექსში არსებული ინსტრუმენტების მეშვეობით უკვე აღარ ხერხდება. ფორს მა-

ჟორი არის ზოგადად პასუხისმგებლობის გამომრიცხავი გარემოება, ამის საპირისპიროდ შესრულების შეუძლებლობა ეხება მხოლოდ პირველად მოთხოვნას — გამორიცხავს მას, მაგრამ არ წყვეტს ამის მიღმა პასუხისმგებლობის საკითხს (ამ პასუხისმგებლობის გამორიცხვისათვის აუცილებელია ბრალის არარსებობა, თუმცა გასვლა მოვალის ბრალის გარეშეც შესაძლებელია). სწორედ ეს წანაცვლებული პერსპექტივა, როდესაც, შესრულების (პირველადი) ვალდებულებისაგან გაათავისუფლებაზე მსჯელობის გარეშე პირდაპირ ზოგადად პასუხისმგებლობისაგან გაათავისუფლებაზე იწყება საუბარი, განაპირობებს ამ შეცდომას. მოცემულ სიტუაციაში ამ ორი საფეხურის ერთმანეთისაგან გამიჯვნის შემთხვევაში მალევე გახდებოდა ცხადი, რომ ფულადი ვალდებულება არ შეიძლება გამხდარიყო შეუძლებელი და დაუშვებელი ამ საფუძვლით მოვალის პასუხისმგებლობისაგან გაათავისუფლებაზე საუბარი. ამ ორი საფეხურის ერთმანეთში აღრევამ — რისი თავიდან აცილება, ისევ და ისევ, კანონმდებლის და მეცნიერების საქმეა — გამოიწვია ის, რომ სასამართლოს, რეალურად, მოუწია მსჯელობა იმაზე, უნდა გაათავისუფლებულიყო თუ არა მოვალე ფულადი ვალდებულებისგან ფულის არქონის გამო.

ეს და კიდევ ბევრი სხვა ამ ტიპის პრობლემა ნათელყოფს იმას, რომ ფორს მაჟორი სრულებით უცხო სხეულია საქართველოს სამოქალაქო კოდექსში მოწესრიგებულ ვალდებულების დარღვევის სამართალში და მასზე აპელირება არა მხოლოდ ასისტემური და არასწორია, არამედ ყოველად მიუღებელი პრაქტიკული შედეგების მომტანია.

28 თუ დავუშვებთ, რომ ფულადი ვალდებულება შეიძლება გახდეს შეუძლებელი, მაშინ უმრავლესი მათგანი გახდება შეუძლებელი, რადგან, როდესაც მოვალე ვერ ასრულებს თავის ფულად ვალდებულებას, მას, როგორც წესი, არც აქვს ხოლმე ეს ფული.